

TOMASZ FIGLUS* , MONIKA CEPIL**

Zagadnienia społeczno-gospodarcze wsi w okolicach Szadku na łamach prasy kaliskiej w drugiej połowie XIX w. i na początku XX w.

STRESZCZENIE | Artykuł prezentuje wyniki badań dotyczących wymiaru przestrzennego wybranych aspektów życia społeczno-gospodarczego wsi w okolicach Szadku w drugiej połowie XIX w. i na początku XX w. Analizę przeprowadzono na podstawie kwerendy artykułów i notatek zamieszczonych na łamach dwóch czasopism prowincjonalnych wydawanych w badanym okresie: „Kaliszanin” i „Gazeta Kaliska”. Okazało się, że zawierają one wiele wartościowych danych, często nieuchwytnych w świetle innych typów źródeł historycznych. Badania pozwoliły ukazać główne kierunki przeobrażeń oraz różnorodność problemów odnoszących się do kwestii społeczno-kulturowych, działalności gospodarczo-rolniczej oraz stosunków własnościowych na analizowanym obszarze, a pośrednio możliwe było nakreślenie sytuacji panującej na obszarach wiejskich w zaborze rosyjskim w okresie powułaszczeniowym.

SŁOWA KLUCZOWE | Szadek, wieś, zagospodarowanie przestrzenne, historia gospodarcza, geografia historyczna, prasa, Kalisz, przełom XIX i XX w.

Wprowadzenie

Uwłaszczenie chłopów, które nastąpiło na obszarze Kongresówki w drugiej połowie XIX w., spowodowało ogromne przeobrażenia wsi. Skutki zmian dostrzegalne były na płaszczyźnie ekonomiczno-rolniczej, społeczno-kulturowej

* Tomasz Figlus, dr, adiunkt, Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych, Katedra Geografii Politycznej, Historycznej i Studiów Regionalnych, ul. Kopcińskiego 31, 90-142 Łódź, e-mail: tomasz.figlus@geo.uni.lodz.pl, <https://orcid.org/0000-0001-9892-8314>

** Monika Cepil, mgr, doktorantka, Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych, Katedra Geografii Politycznej, Historycznej i Studiów Regionalnych, ul. Kopcińskiego 31, 90-142 Łódź, e-mail: monika_cepil@wp.pl, <https://orcid.org/0000-0003-2551-2566>

oraz przestrzennej. W okolicach Szadku, podobnie jak w innych częściach zaboru rosyjskiego, zaobserwować można w tym czasie istotne przekształcenia wiejskiej sieci osadniczej. Polegały one na transformacji historycznie ukształtowanych, zwartych form rozplanowania, które przyjęły w przeważającej mierze układy regularnych rzędówek o luźnej zabudowie. Jednocześnie likwidacji uległ dawny system niwowo-łanowy rozłogów, który został zastąpiony przez układ indywidualnych pasm własnościowych w formie przyzagrodowej. W wyniku procesów komasacyjnych i separacji gruntów dworskich od chłopskich oraz stopniowej parcelacji folwarków zaczęły masowo rozwijać się nowe punkty osadnicze o charakterze kolonijnym (ryc. 1)¹. W związku z tym odnotowuje się w tym okresie gwałtowny wzrost liczby transakcji majątkowych, umów dotyczących zakupu i sprzedaży nieruchomości. Zanik stosunków feudalnych, likwidacja pańszczyzny i rozwój systemu pracy opierającego się na najemnej sile roboczej spowodowały przewartościowania w sferze społeczno-kulturowej i sposobów gospodarowania na wsi. Różnicowaniu podlegała struktura zatrudnienia, powstawały różnego typu zrzeszenia, instytucje opieki oraz placówki oświatowe. Omawiane procesy i ich reperkusje mają swoje odzwierciedlenie w materiale źródłowym, zarówno dokumentowym, jak i opisowym. Szczególnego znaczenia dla badanego okresu nabierają źródła prasowe, a zwłaszcza czasopiśmiennictwo prowincjonalne, które rozwinęło się bardzo intensywnie w okresie powłaszczeniowym w różnych częściach tzw. Kongresówki i stanowi dziś niezwykle cenny materiał do badań historyczno-geograficznych (np. „Kurier Lubelski”, „Gazeta Kielecka”, „Korespondent Płocki”, „Tydzień Piotrkowski”, „Dziennik Łódzki”, „Gazeta Radomska” itp.)². Informacje na temat małych miejscowości relatywnie rzadko pojawiały się w prasie warszawskiej o dużym nakładzie i szerokim zasięgu dystrybucji. Prasa lokalna stanowi natomiast swoistą kopalnię wiedzy, która często jest zupełnie nieuchwytna w świetle innych typów źródeł historycznych.

1 Więcej na temat przemian struktur przestrzennych osadnictwa wiejskiego w okolicach Szadku w XIX w. zob. T. Figlus, *Zagadnienia morfogenezy i przemian rozplanowania wsi na tle rozwoju osadnictwa w zachodniej części gminy Szadek*, „Biuletyn Szadkowski” 2016, t. 16, s. 91–115; tenże, *Zagadnienia morfogenezy i przemian rozplanowania wsi na tle rozwoju osadnictwa we wschodniej części gminy Szadek*, „Biuletyn Szadkowski” 2016, t. 16, s. 117–140.

2 Por. B. Krzywobłocka-Tyrowiczowa, T. Budkiewicz, *Zarys rozwoju prasy polskiej*, [w:] Ż. Kormanowa, I. Pietrzak-Pawłowska (red.), *Historia Polski*, t. 3, cz. I, Warszawa 1967, s. 820; A. Norkowski, *Polska prasa prowincjonalna doby powojskowej (1861–1918)*, [w:] R. Czepulis-Rastenis (red.), *Inteligencja polska XIX i XX w. Studia*, t. 6, Warszawa 1991, s. 185–229.

Ryc. 1. Sieć osadnicza w okolicach Szadku na początku XX w.

Źródło: Karte des Westlichen Russlands, 1911, 1:100 000, ark. D 35 Lask, Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego, sygn. K 5399

Celem artykułu jest analiza obrazu społeczno-gospodarczego wsi zlokalizowanych na obszarze gminy Szadek w okresie powłaszczeniowym aż do wybuchu I wojny światowej przez pryzmat lokalnych źródeł prasowych z tego okresu wydawanych w Kaliszu. Losy Szadku i wsi położonych w jego okolicach na przełomie XIX i XX w. w nieznacznym stopniu zostały przebadane przy wykorzystaniu potencjału informacyjnego tkwiącego w historycznym czasopiśmiennictwie. Rozważania na temat miasta Szadek na łamach „Kaliszanina” podjęła Ewa Andrysiak, która przeanalizowała dział korespondencji³. Znacznie gorzej przedstawia się sytuacja w zakresie wykorzystania materiałów prasowych w odniesieniu do otaczających obszarów wiejskich⁴.

Pod względem administracyjnym Szadek i okoliczne wsie leżały od 1867 r. na terenie guberni kaliskiej⁵. W Kaliszu mieściły się zatem siedziby

3 E. Andrysiak, *Szadek w korespondencjach „Kaliszanina”*, „Biuletyn Szadkowski” 2009, t. 9, s. 107.

4 Por. Taż, *Szadek i ziemia szadkowska na łamach czasopisma krajoznawczego „Na Sieradzkich Szlakach”*, „Biuletyn Szadkowski” 2012, t. 12, s. 181–201; I. Kaczmarek, E. Śmiech, *Problematyka Szadku i ziemi szadkowskiej na łamach periodyku „Na Sieradzkich Szlakach”*, „Biuletyn Szadkowski” 2016, t. 16, s. 375–387.

5 M. Turczyn, *Szadek na tle podziałów administracyjnych Polski*, „Biuletyn Szadkowski” 2001, t. 1, s. 71.

organów władzy, liczne instytucje oraz stowarzyszenia gospodarcze i społeczne, których zasięg oddziaływania obejmował również rejon Szadku. Z tego względu prasa lokalna wydawana w Kaliszu stosunkowo często odnosiła się do wielu kwestii dotyczących funkcjonowania społeczności lokalnych w różnych częściach guberni, także tych peryferyjnie położonych, do których należał wówczas Szadek i jego wiejskie zaplecze. Podstawowymi periodykami, które ukazywały się w Kaliszu w badanym okresie, były „Kaliszanin”, a następnie „Gazeta Kaliska”. Oba czasopisma wydawane były regularnie przez wiele dekad i wykazywały dość kompleksowy zakres tematyczny. Kwerenda podjęta przez autorów objęła zdigitalizowane roczniki lub pojedyncze zeszyty, dostępne za pośrednictwem zbiorów cyfrowych Biblioteki Narodowej Polona oraz repozytoriów Jagiellońskiej Biblioteki Cyfrowej i Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej. Posiłkowano się również wypisami ze źródeł prasowych opracowanych przez Piotra Tameczkę, zamieszczonymi na portalu internetowym Wsie regionu sieradzkiego⁶. Analizy przeprowadzone przez autorów nie uwzględniały natomiast periodyków kaliskich z początku XX w. o epizodycznym charakterze lub o zakresie tematycznym i przestrzennym wykraczającym zasadniczo poza obszar zainteresowań niniejszego artykułu. Należały do nich: „Kaliski Kurier Robotniczy”, periodyk socjalistyczny wydawany w latach 1904–1905, „Jutrzenka Kaliska”, inteligenckie pismo z lat 1906–1907, oraz „Kurier Kaliski”, który ukazywał się w latach 1911–1914⁷.

„Kaliszanin” (opatrzonej podtytułem: „Gazeta Miasta Kalisza i Jego Okolic”) był periodykiem prowincjonalnym, ukazującym się w latach 1870–1892 z częstotliwością dwóch wydań w tygodniu⁸. Pierwszym redaktorem i współzałożycielem gazety został Adam Chodyński, natomiast jej wydawcą spolszczony Niemiec Karol Wilhelm Hindemith, który w 1835 r. przejął drukarnię od wuja Karola Wilhelma Mehwalda. Na początku lat 80. XIX stulecia drukarnię zaczął prowadzić z kolei syn dotychczasowego właściciela – Oswald Arno Hindemith⁹.

6 <https://sieradzkiewsie.blogspot.com> [dostęp: 2.05.2021].

7 K. Walczak, *Wydawnictwa periodyczne Kalisza w latach 1805–1914*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Librorum” 2001, nr 10, s. 82–83.

8 E. Polanowski, „*Kaliszanin*” (1870–1892), „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1976, t. 15 (2), s. 239.

9 K. Walczak, *Drukarskie tradycje kaliskiej tłoczni Mehwaldów i Hindemithów*, „Roczniki Biblioteczne” 1986, R. 30, nr 1–2, s. 3–38.

Źródło: Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa: <http://www.wbc.poznan.pl/Content/347711/Segregator92.pdf> [dostęp: 2.05.2021]; Polona – Biblioteka Narodowa: <https://polona.pl/item/gazeta-kaliska-informacyjno-anonsowa-r11-nr-85-26-marca-1903,MTYxMDM4MzE/> [dostęp: 2.05.2021]

Wzmocniona polityka rusyfikacyjna, realizowana przez ówczesne władze gubernialne, doprowadziła w 1892 r. do likwidacji „Kaliszanina”. Decyzja ta uaktywniła kaliskie środowiska działaczy niepodległościowych i zmotywowała do reaktywowania periodyku tworzonego w języku polskim. Udało się tego dokonać już w następnym roku, kiedy to rozpoczęto wydawanie czasopisma „Gazeta Kaliska”. Wielkie zasługi na tym polu mieli adwokat,

10 „Kaliszanin: Gazeta Miasta Kalisza i Jego Okolic”, R. I, Prospekt na pismo periodyczne „Kaliszanin” 1870, s. I.

działacz społeczny i publicysta Józef Radwan, który sprawował funkcję redaktora, oraz historyk Alfons Parczewski. Początkowo periodyk ukazywał się dwa razy w tygodniu, a jego pełny tytuł brzmiał: „Gazeta Kaliska: Informacyjno-Anonsowa”. W 1899 r. „Gazeta Kaliska” zyskała status dziennika i nowy podtytuł: „Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”. W tym roku Józef Radwan przejął wydawanie gazety. Otworzył też w mieście drukarnię, działającą pod nazwą Drukarnia „Gazety Kaliskiej”¹¹. Ze względu na zniszczenia Kalisza i czasowy wyjazd wydawcy publikowanie czasopisma zostało zawieszone w pierwszych latach I wojny światowej. Wznowiona później „Gazeta Kaliska” była wydawana przez cały okres międzywojenny aż do wybuchu II wojny światowej¹². Czasopismo zawierało takie działy, jak: Z miasta i okolicy, Korespondencje, Echa kaliskie, Pogadanki naukowe i oświatowe, Z sądu, Ze spraw ekonomicznych, Kronika rolnicza i handlowa. Na początku XX w. zaczęto drukować również wiadomości polityczne i artykuły historyczne oraz felietony społeczno-ekonomiczne. Zarówno „Kaliszanin”, jak i „Gazeta Kaliska” uchodziły za jedno z najlepszych pod względem merytorycznym i redakcyjnym czasopism prowincjonalnych, w których można było odnaleźć bardzo interesujące materiały faktograficzne i biograficzne, publikacje okolicznościowe oraz artykuły i notatki prasowe dotyczące wielu aspektów ówczesnego życia społeczno-gospodarczego¹³.

Analiza wybranych aspektów życia społeczno-gospodarczego wsi w okolicy Szadku na łamach „Kaliszanina” i „Gazety Kaliskiej”

W związku z przeprowadzoną kwerendą czasopiśmienniczą z przełomu XIX i XX w. udało się zidentyfikować ponad 60 artykułów lub notatek prasowych na łamach „Kaliszanina” i „Gazety Kaliskiej”, w których odnaleźć można wzmianki na temat podszadzkowskich wsi oraz ich mieszkańców. Bogaty zasób źródłowy umożliwił dokonanie kategoryzacji i selekcji zgromadzonego materiału. W artykule zostaną poddane

11 J. Radwan, „Kaliszanin” i „Gazeta Kaliska” (*Kartki z dziejów dziennikarstwa prowincjonalnego*), „Gazeta Kaliska” 1903, R. II, nr 125, s. 1–2.

12 K. Zieliński, *Czasopiśmiennictwo kaliskie w latach 1808–1918*, „Rocznik Kaliski” 1980, t. 13, s. 47–68.

13 K. Walczak, *Wydawnictwa periodyczne...*, s. 82.

analizie różne aspekty życia społeczno-gospodarczego w badanych miejscowościach, o których mowa jest w treści przestudiowanych tekstów prasowych.

Jednym z najczęściej pojawiających się tematów na łamach analizowanych czasopism kaliskich z przełomu XIX i XX w. były kwestie dotyczące zmian stosunków własnościowych. Sytuacja ekonomiczna wielu właścicieli ziemskich uległa radykalnemu pogorszeniu w okresie powłaszczeniowym, co skutkowało nierzadko stopniowym zadłużaniem. Niektóre majątki zostały sprzedane przez właścicieli lub zlicytowane na poczet spłaty wierzycieli. Głośna była sprawa sprzedaży majątków ziemskich o zaniżonych kwotach w stosunku do wierzytelności. Dotyczyło to majątków Kobyla-Chmielowa z folwarkiem Boczki o areale 33 włók (sprzedany za 23 002 ruble przy długach wynoszących 98 891 rubli) oraz Raduchów o areale 36,5 włóki (sprzedany za 21010 rubli przy ciężących długach w kwocie 90 000 rubli). W 1886 r. „Kaliszanin” donosił:

Liczne sprzedaże w ostatnich czasach majątków ziemskich w naszej guberni w drodze przymusowej, a więcej jeszcze niezwykle niskie sumy, za jakie nabyte zostały, wywołały trwogę wśród sfer najwięcej interesowanych, budząc słuszne obawy o przyszłość wielu ziemian, jeżeli stosunki nie zmienią się¹⁴.

Na licytacji, która odbyła się 29 września 1900 r., sprzedany został za zaległe raty Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego folwark Ogródzim. Folwark ten nabyli Peremolnik i Rosenberg za sumę 8565 rubli¹⁵. W 1896 r. również w drodze licytacji sprzedano dobra Raduchów za sumę 4446 rubli. Nowym nabywcą został Władysław Żychliński¹⁶. W wyniku licytacji przeprowadzonej przez komisarza sądowego Muellera majątek Wola Łobudzka nabył Ksawery Niemyski za kwotę 25050 rubli¹⁷. Informację dotyczącą

14 „Kaliszanin: Gazeta Miasta Kalisza i Jego Okolic” 1886, R. 17, nr 80, cyt. za: <https://sieradzkiewsie.blogspot.com> [dostęp: 2.05.2021]. Przywoływane w artykule cytaty poddano modernizacji w zakresie ortografii i interpunkcji, ograniczając się przy tym do niezbędnego minimum; D. Jędrasiak, *Boczki – środowisko przyrodnicze, historia i teraźniejszość*, „Biuletyn Szadkowski” 2017, t. 17, s. 191.

15 „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 8, nr 231, 12 października 1900 r., s. 1.

16 „Gazeta Kaliska: Informacyjno-Anonsowa”, R. 4, nr 92, 21 listopada 1896 r., s. 2.

17 „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 8, nr 238, 20 października 1900 r., s. 2.

zmiany właściciela odnajdujemy również w przypadku dóbr Prusinowice, które zakupił w 1907 r. za 209 000 rubli Kazimierz Czarnowski¹⁸.

Prowadzone na dużą skalę procesy parcelacyjne pod koniec XIX w. owocowały znacznym przyrostem transakcji sprzedaży i kupna gruntów podworskich. Dla przykładu w 1873 r., o czym informuje „Kaliszanin”, na sprzedaż wystawiono folwarki Lasek, zajmujący powierzchnię 886,5 morgi, z których połowę stanowił las, i Chorążka o powierzchni 368,5 morgi, z czego połowę stanowiły łąki, oraz osady Józefów i Wiktorów o powierzchni 430,5 morgi, dostępne „do sprzedania z wolnej ręki w włości lub na kolonie, pod korzystnymi warunkami”. Informacji na temat ewentualnego zakupu udzielał Adam Nencki, zamieszkały w Boczkach. Hipoteki, wolne od służebności, były sporządzone oddzielnie¹⁹. Z kolei z wydania „Gazety Kaliskiej” z 1898 r. dowiadujemy się, że na sprzedaż wystawiono dobra Małyń i Lichawa o powierzchni 42 włók z inwentarzem żywym i martwym, lasami i łąkami²⁰.

Na łamach prasy oprócz ofert sprzedaży ziemi odnaleźć można również inne ogłoszenia odnoszące się do pojedynczych obiektów lub inwentarza żywego i martwego, które pośrednio ukazują specyfikę form zagospodarowania przestrzennego i działalności gospodarczej (ryc. 3 i 4). W „Gazecie Kaliskiej” z 1905 r. natrafiamy na wzmiankę na temat oferty sprzedaży tartaku w Wilamowie „z całym urządzeniem o sile lokomobili szesnastokonnej z fabryki Beniamina Repphana w Warszawie”²¹. W 1872 r. w Raduchowie wystawiono na sprzedaż sążnie, tarcice, bale, łąty i gonty za konkurencyjną cenę. Interesanci mieli zgłaszać się do administracji lasów w dobrach Boczek²². W tym samym kluczu majątkowym wystawiono na sprzedaż 150 sążni torfu na opał pod Wartą i 500 sążni pod Zduńską Wolą²³. W Boczkach oferowano w 1902 r. na sprzedaż 60 funtów nasienia sosnowego po cenie 1 rubla i 25 kopiejek za funt²⁴, a w 1901 r. w Prusinowicach rzepak zimo-

18 „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 15, nr 190/191, 17 sierpnia 1907 r., s. 2.

19 „Kaliszanin: Gazeta Miasta Kalisza i Jego Okolic”, R. 4, nr 70, 4(16) września 1873 r., s. 292.

20 „Gazeta Kaliska: informacyjno-anonsowa”, R. 5, nr 27, 3 kwietnia 1897 r., s. 4.

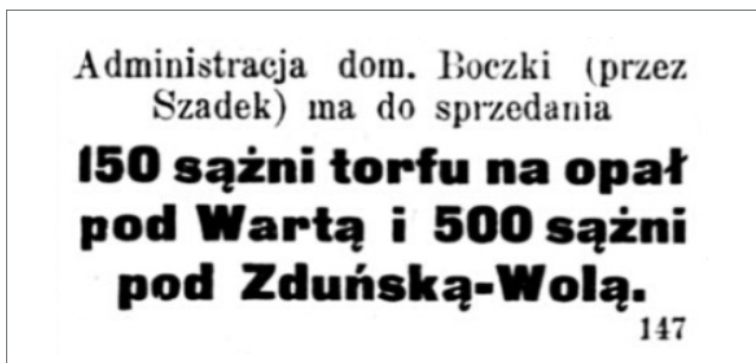
21 „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 13, nr 8, 8 stycznia 1905 r., s. 4.

22 „Kaliszanin: Gazeta Miasta Kalisza i Jego Okolic”, R. 3, nr 94, 17(29) listopada 1872 r., s. 378.

23 „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 10, nr 45, 16 lutego 1902 r., s. 4.

24 „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 10, nr 91, 5 kwietnia 1902 r., s. 4.

wy do siewu, wytrzymujący mrozy, po cenie 10 rubli za centnar²⁵. Często transakcje dotyczyły również inwentarza żywego. W 1905 r. zarząd dóbr Prusinowice poszukiwał 20 dobrych krów na ocieleniu lub świeżo ocielonych²⁶. Dwa lata później w tym samym majątku wystawiono do sprzedania: „byczka $\frac{3}{4}$ rasy holenderskiej, 5-kwartalnego, byczka rasy polskiej czerwonej, 5-kwartalnego i półrocznego barana rasy polskiej dwustrzyżnej”²⁷.

Ryc. 3. Oferta sprzedaży torfu w dobrach Boczki na łamach „Gazety Kaliskiej” z 1902 r.
Źródło: „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 10, nr 45, 16 lutego 1902 r., s. 4

Ryc. 4. Oferta sprzedaży nasienia sosnowego w dobrach Boczki na łamach „Gazety Kaliskiej” z 1902 r.
Źródło: „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 10, nr 91, 5 kwietnia 1902 r., s. 4

²⁵ „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 9, nr 175, 4 sierpnia 1901 r., s. 4.

²⁶ „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 13, nr 240, 1 września 1905 r., s. 4.

²⁷ „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 15, nr 300, 22 grudnia 1907 r., s. 4.

W analizowanych czasopismach można natknąć się na oferty pracy dotyczące podszadzkowskich wsi, wskazujące pośrednio na specyfikę lokalnego rynku pracy i strukturę zawodową mieszkańców. Dla przykładu w Prusino-wicach poszukiwano na przełomie XIX i XX w. pracowników do tamtejszego majątku w charakterze gorzelnego²⁸, ogrodnika z dobrą rekomendacją²⁹, służących z dobrym świadectwem pracy³⁰ oraz „pisarza gospodarskiego obeznanego z gospodarstwem podwórzowym i prowadzeniem rejestrów”³¹. Analogicznie w 1900 r. na łamach „Gazety Kaliskiej” pojawiło się ogłoszenie z ofertą pracy w Woli Krokockiej dla młodego pisarza³². Ogłoszenia kupna/sprzedaży oraz o wolnych etatach zamieszczano na ostatniej stronie periodyków.

W badanym okresie podszadzkowskie wsie były dość często nawiedzane przez pożary, które trawiły zabudowania i inwentarz, powodując duże szkody materialne. Wzmianki na ten temat pojawiały się zwykle w formie krótkich notatek składających się z dwóch lub trzech zdań zamieszczonych w drugiej części poszczególnych numerów gazet. We wrześniu 1874 r. z niewiadomych przyczyn spaliła się stodoła we wsi Lichawa, należąca do obywatela Stempczyńskiego³³. Z „Kaliszanina” dowiadujemy się o podpaleniu stodoły kolonisty Wejka. Pożar miał miejsce w lutym 1876 r. we wsi Krokocice³⁴. W 1881 r. we wsi Wola Krokocka z niewiadomej przyczyny wyniknął pożar, który zniszczył oranżerię, należącą do Kurnatowskiego³⁵. W 1885 r. we wsi Prusinowice spaliły się 2 budynki, murowany i drewniany, w których przechowywane były maszyny do rżnięcia drzewa i kotły³⁶. W „Kaliszaninie” informowano również m.in. o pożarach w Sikucinie³⁷ i lasu

28 „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 10, nr 90, 4 kwietnia 1902 r., s. 4.

29 „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 8, nr 191, 25 sierpnia 1900 r., s. 4; „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 10, nr 194, 20 lipca 1902 r., s. 4.

30 „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 15, nr 78, 4 kwietnia 1907 r., s. 4.

31 „Gazeta Kaliska: Informacyjno-Anonsowa”, R. 5, nr 50, 26 czerwca 1897 r., s. 4.

32 „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 8, nr 127, 8 czerwca 1900 r., s. 4.

33 „Kaliszanin: Gazeta Miasta Kalisza i Jego Okolic”, R. 5, nr 94, 1 grudnia 1874 r., s. 397.

34 „Kaliszanin: Gazeta Miasta Kalisza i Jego Okolic”, R. 7, nr 21, 2 (14) marca 1876 r., s. 83.

35 „Kaliszanin: Gazeta Miasta Kalisza i Jego Okolic”, R. 12, nr 21, 1881 r., cyt. za: <https://sieradzkiewsie.blogspot.com> [dostęp: 2.05.2021].

36 „Kaliszanin: Gazeta Miasta Kalisza i Jego Okolic”, R. 16, nr 68, 1885 r., cyt. za: <https://sieradzkiewsie.blogspot.com> [dostęp: 2.05.2021].

37 „Gazeta Kaliska: Informacyjno-Anonsowa”, R. 1, nr 46, 6 września 1893 r., s. 2.

w Prusinowicach³⁸. W „Gazecie Kaliskiej” zamieszczano zawiadomienia o pożarze w 1903 r. jednego domu i trzynastu stodół włościan Wojciecha Kaczmarka, Marcina Wolskiego i innych we wsi Choszczewo³⁹. W 1899 r. we wsi Kobyła Chmielowa z niewiadomych przyczyn spaliły się dwa drewniane domy będące własnością Błażeja Kudanowskiego oraz drewniany dom w majątku Nenckich, należący do Kazimierza Walewskiego⁴⁰.

W analizowanych periodykach zamieszczane były często nekrologi i informacje biograficzne informujące o działalności osób powiązanych z większą okolicą Szadku. Dotyczy to zwłaszcza właścicieli ziemskich i przedstawicieli lokalnej inteligencji, działaczy społecznych i przedsiębiorców, głoszących hasła pozytywistyczne i propagujących ideę pracy organicznej. Szczególnie dużo miejsca w „Gazecie Kaliskiej” poświęcono w tym kontekście rodzinie Nenckich. W 1904 r. ukazało się drukiem wspomnienie pośmiertne dotyczące urodzonego w 1848 r. w Boczkach znanego doktora nauk medycznych Leona Nenckiego, który „przez stosunkowo niedługi czas swego istnienia, wydał plon nader obfity”⁴¹. W wydaniu z 1907 r. odnajdujemy natomiast informację o śmierci jego brata, właściciela dóbr Boczek i długoletniego sędziego gminnego Adama Nenckiego, który zmarł w wieku 63 lat⁴². Na łamach „Gazety Kaliskiej” pojawiały się ponadto notki o śmierci i doczesnych zasługach innych właścicieli ziemskich z okolic Szadku. Wzmianki dotyczą m.in. Adama Hańczkiewicza (1839–1899), właściciela dóbr Przatów, który „w oddaniu się pracy organicznej widział dobro kraju [...], nie usuwał się nigdy od żadnych usług społecznych [...], jako praktyczny rolnik i światły przewodnik dla młodszej braci włościańskiej zyskał sobie uznanie w szerokich kołach naszego społeczeństwa”⁴³, oraz Michała Kozarskiego (1822–1901), właściciela Prusinowic, który „gospodarstwo

38 „Kaliszanin: Gazeta Miasta Kalisza i Jego Okolic”, R. 16, nr 53, 1885 r., cyt. za: <https://sieradzkiewsie.blogspot.com> [dostęp: 2.05.2021].

39 „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 11, nr 172, 24 czerwca 1903 r., s. 2.

40 „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 7, nr 125, 7 czerwca 1899, s. 2.

41 „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 12, nr 149, 1 czerwca 1904 r., s. 2; D. Jędrasiak, *Boczki...*, s. 193.

42 „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 15, nr 186, 11 sierpnia 1907 r., s. 3; D. Jędrasiak, *Boczki...*, s. 194.

43 „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 7, nr 71, 29 marca 1899 r., s. 2; „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 7, nr 72, 30 marca 1899 r., s. 2.

w swym majątku doprowadził do takiej kultury, że w swoim czasie stawiono je jako wzór dla innych i opisane zostało w *Encyklopedii rolniczej* [...], słynął jako znawca gospodarstwa leśnego, doprowadził bowiem las prusinowski do doskonałej kultury [...], człowiek nadzwyczaj dobroczynny, pomagając zarówno sąsiadom, jak i włościanom ze swej wsi, którzy po dziś dzień słyną jako jedni z najzamożniejszych w naszej okolicy⁴⁴.

Na łamach „Kaliszanina”, a następnie „Gazety Kaliskiej” pojawiło się także wiele informacji na temat zgonów włościan w okolicach Szadku. Na tej podstawie możemy dowiedzieć się o przyczynach umieralności mieszkańców tego obszaru. Dla przykładu tragiczna śmierć w 1894 r. miała miejsce w folwarku Kotlinki, gdzie zginął uchwyciony przez młockarnię 27-letni Antoni Kubiak⁴⁵. W Karczówce w 1893 r. zmarł nagle po spożyciu jadowitych grzybów 9-letni Stanisław Chanecki⁴⁶. W 1901 r. w Krokocicach znaleziono ciało nowo narodzonej dziewczynki, córki niezamężnej włościanki Michaliny Kasprzak⁴⁷. O strasznym wypadku, który miał miejsce podczas wesela w Woli Przatowskiej, donosiła „Gazeta Kaliska”⁴⁸. Wesele to odbywało się w 1905 r. Zamożny gospodarz, wdowiec Kosiński, żenił się z młodą dziewczyną⁴⁹. Trzech młodych mieszkańców wsi zmarło, a reszta walczyła ze śmiercią po zatruciu alkoholem. Jak się potem okazało, skażony spirytus nabyto u niejakiego Zysmana Birkowskiego, który dowiedziawszy się o strasznych skutkach, zbiegł bez wieści⁵⁰.

Na łamach obu analizowanych gazet można odnaleźć również informacje na temat działalności społeczno-kulturalnej i oświatowej na badanym obszarze. W dziale Rozporządzenia władz miejscowych w 1873 r. umieszczono notkę dotyczącą mianowania nauczyciela w szkole ewangelickiej w Łobudzicach, którym został Benjamin Zejdel, absolwent kursu

44 „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 9, nr 270, 26 listopada 1901 r., s. 2.

45 „Gazeta Kaliska: Informacyjno-Anonsowa”, R. 2, nr 3, 10 stycznia 1894 r., s. 2.

46 „Gazeta Kaliska: Informacyjno-Anonsowa”, R. 1, nr 46, 6 września 1893 r., s. 2.

47 „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 9, nr 105, 10 maja 1901 r., s. 2.

48 „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 13, nr 183, 6 lipca 1905 r., s. 2.

49 „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 13, nr 184, 7 lipca 1905 r., s. 2.

50 „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 13, nr 184, 7 lipca 1905 r., s. 2.

w Instytucie Nauczycieli w Warszawie⁵¹. Z działu Wiadomości miejscowe i bieżące dowiadujemy się natomiast, że w 1905 r. Józef Czarnowski, właściciel dóbr Prusinowice, zwrócił się do kuratora Warszawskiego Okręgu Naukowego z prośbą o udzielenie mu zezwolenia na nauczanie dzieci służby dworskiej czytania i pisania po polsku. Jak napisano: „Byłoby bardzo pożądane, aby piękny ten przykład znalazł jak najliczniejszych naśladowców”⁵². W 1904 r. w majątku Rzepiszew, należącym do Józefa Leopolda, odbyła się uroczystość poświęcenia ochronki dla dzieci, utrzymywanej staraniem i kosztem właściciela majątku i jego sióstr⁵³. W innym numerze informowano, że Marceli Nencki, pochodzący z dóbr Boczki, mianowany został profesorem Uniwersytetu w Bernie w Katedrze Chemii Fizjologicznej, przy czym oddano mu laboratorium, w którym pracował ze swoim bratem Leonem oraz Edwardem Rakowieckim i Modrzejewskim, będących wychowankami byłej Szkoły Głównej w Warszawie⁵⁴. W 1873 r. krótki tekst poświęcono również Adamowi Nenckiemu w kontekście jego aktywności społecznej. W „Kaliszaninie” rozpisano się o jego odczycie „O gminie”, który odbył się 11 maja 1873 r. Prelegent przedstawił licznie zebranej publiczności znaczenie gminy i jej stosunek do państwa. Według Nenckiego ustawa z 1864 r., aby „przyniosła pożądane owoce, musi być poznana i zainteresować ogół. Inicjatywa powinna wyjść od klasy oświeconej, która nachylając się od przyjmowania udziału w zarządzie gminy – największą sobie krzywdę wyrządza”. Autor artykułu stwierdził, że „zwięzłe i jasne przedstawienie rzeczy i dobra wymowa czyni p. Adama Nenckiego pożądanym popularyzatorem”⁵⁵.

Swoistą ciekawostką pozostaje rubryka „Gazety Kaliskiej”, obejmująca Kronikę myśliwską, w której odnaleźć można również wzmianki dotyczące wsi leżących w rejonie Szadku (ryc. 5). Autorzy natrafili na kilka przykładowych notek o tej tematyce, np. w listopadzie 1895 r. odbyło się polowanie we wsi Prusinowice. Z 12 strzelb zabito 85 zajęcy, 1 rogacza, 4 cietrzewie i 1 lisa⁵⁶.

51 „Kaliszanin: Gazeta Miasta Kalisza i Jego Okolic”, R. 4, nr 73, 14 (26) września 1873 r., s. 301.

52 „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 13, nr 286, 17 października 1905 r., s. 2.

53 „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 12, nr 160, 12 czerwca 1904 r., s. 3.

54 „Kaliszanin: Gazeta Miasta Kalisza i Jego Okolic”, R. 4, nr 58, 20 lipca (1 sierpnia) 1873 r., s. 241.

55 „Kaliszanin: Gazeta Miasta Kalisza i Jego Okolic”, R. 4, nr 40, 15 (27) maja 1873 r., s. 159.

56 „Gazeta Kaliska: Informacyjno-Anonsowa”, R. 3, nr 100, 18 grudnia 1895 r., s. 2.

Dnia 21 grudnia 1904 r. u A. Leśniowskiego w Wilamowie z 12 strzelb zabito: 160 zajęcy, 10 kuropatw i rogacza⁵⁷, a rok później w tym samym majątku odbyło się polowanie, na którym z 13 strzelb zabito 96 zajęcy i 4 kuropatwy. Królem polowania był Edward Kremky z Piorunowa⁵⁸.

= Kronika myśliwska. W listopadzie odbyło się polowanie we wsi Prusinowice powiatu sieradzkiego. W 12 strzelb zabito 85 zajęcy, 1 rogacza, 4 cietrzewie i 1 lisa.

Ryc. 5. Kronika myśliwska na łamach „Gazety Kaliskiej” z 1895 r. dotycząca polowania w Prusinowicach

Źródło: „Gazeta Kaliska: Informacyjno-Anonsowa”, R. 3, nr 100, 18 grudnia 1895 r., s. 2

Podsumowanie

W artykule zaprezentowano wyniki badań dotyczących obrazu społeczno-gospodarczego wsi zlokalizowanych na obszarze gminy Szadek w okresie powstania państwa aż do wybuchu I wojny światowej przez pryzmat prowincjonalnych źródeł prasowych z tego okresu wydawanych w Kaliszu. Szadek od 1867 r. leżał pod względem administracyjnym na terenie guberni kaliskiej, a w jej stolicy mieściły się redakcje czasopism, których zasięg oddziaływania obejmował również badany obszar. Do najważniejszych periodyków z drugiej połowy XIX i początku XX w. należał „Kaliszanin” (wydawany w latach 1870–1892), którego kontynuację stanowiła „Gazeta Kaliska” (ukazująca się od 1893 r. z krótkimi przerwami aż do 1939 r.). Artykuły, notatki i ogłoszenia w nich zawarte stosunkowo często odnosiły się do wielu kwestii związanych z funkcjonowaniem lokalnych społeczności w różnych częściach guberni, uwzględniając także Szadek i jego wiejskie zaplecze.

Przeprowadzone analizy czasopiśmiennictwa kaliskiego z okresu powstania państwa pozwoliły wychwycić wiele jednostkowych faktów

⁵⁷ „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 12, nr 10, 10 stycznia 1904 r., s. 2.

⁵⁸ „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”, R. 13, nr 1, 1 stycznia 1905 r., s. 2.

odnoszących się do różnych aspektów życia społeczno-kulturowego, działalności gospodarczo-agrarnej oraz stosunków własnościowych na badanym obszarze. Na szczególną uwagę zasługują materiały poświęcone transakcjom sprzedaży gruntów i zachodzącym zmianom własności majątków ziemskich. Liczne są wzmianki o ofertach sprzedaży i kupna inwentarza oraz ogłoszenia związane z rynkiem pracy. Odnaleźć można ponadto notki dotyczące różnych form aktywności społeczno-oświatowej oraz wspomnienia pośmiertne odnoszące się do działalności publicznej wybitnych przedstawicieli lokalnego ziemiaństwa. Pojawiały się również wzmianki traktujące o życiu włościan, ich umieralności i dotyczących ich klęskach elementarnych. Analiza materiałów prasowych pozwoliła wychwycić główne kierunki przeobrażeń, które nastąpiły w okresie powułaszczeniowym, oraz zidentyfikować różne problemy, z jakimi mierzyli się mieszkańcy wsi nie tylko w okolicach Szadku, lecz na obszarze całej Kongresówki. Warto też skonstatować, że prowincjonalne periodyki okazały się cennym źródłem uzupełniającym dotychczasowy stan wiedzy historyczno-geograficznej na temat podszadzkowskich wsi, gdyż dostarczają szeregu informacji trudno uchwytnych w innych typach źródeł odnoszących się do dziejów społeczno-gospodarczych.

Bibliografia

Materiały źródłowe

- „Gazeta Kaliska: Informacyjno-Anonsowa”, R. 1, nr 46, 6 września 1893 r.
„Gazeta Kaliska: Informacyjno-Anonsowa”, R. 2, nr 3, 10 stycznia 1894 r.
„Gazeta Kaliska: Informacyjno-Anonsowa”, R. 3, nr 60, 31 lipca 1895 r.
„Gazeta Kaliska: Informacyjno-Anonsowa”, R. 3, nr 100, 18 grudnia 1895 r.
„Gazeta Kaliska: Informacyjno-Anonsowa”, R. 4, nr 92, 21 listopada 1896 r.
„Gazeta Kaliska: Informacyjno-Anonsowa”, R. 5, nr 27, 3 kwietnia 1897 r.
„Gazeta Kaliska: Informacyjno-Anonsowa”, R. 5, nr 50, 26 czerwca 1897 r.
„Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 7, nr 71, 29 marca 1899 r.
„Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 7, nr 72, 30 marca 1899 r.
„Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 7, nr 125, 7 czerwca 1899 r.

- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 8, nr 127, 8 czerwca 1900 r.
- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 8, nr 191, 25 sierpnia 1900 r.
- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 8, nr 231, 12 października 1900 r.
- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 8, nr 238, 20 października 1900 r.
- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 9, nr 105, 10 maja 1901 r.
- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 9, nr 175, 4 sierpnia 1901 r.
- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 9, nr 270, 26 listopada 1901 r.
- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 10, nr 45, 16 lutego 1902 r.
- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 10, nr 90, 4 kwietnia 1902 r.
- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 10, nr 91, 5 kwietnia 1902 r.
- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 10, nr 194, 20 lipca 1902 r.
- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 11, nr 172, 24 czerwca 1903 r.
- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 12, nr 10, 10 stycznia 1904 r.
- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 12, nr 149, 1 czerwca 1904 r.
- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 12, nr 160, 12 czerwca 1904 r.
- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 13, nr 1, 1 stycznia 1905 r.
- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 13, nr 8, 8 stycznia 1905 r.
- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 13, nr 183, 6 lipca 1905 r.
- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 13, nr 184, 7 lipca 1905 r.

- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 13, nr 240, 1 września 1905 r.
- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 13, nr 286, 17 października 1905 r.
- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 15, nr 78, 4 kwietnia 1907 r.
- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 15, nr 127, 5 czerwca 1907 r.
- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 15, nr 186, 11 sierpnia 1907 r.
- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 15, nr 190/191, 17 sierpnia 1907 r.
- „Gazeta Kaliska: Pismo Codzienne, Polityczne, Społeczne i Ekonomiczne”,
R. 15, nr 300, 22 grudnia 1907 r.
- „Kaliszanin: Gazeta Miasta Kalisza i Jego Okolic”, R. 1, Prospekt na pismo
periodyczne „Kaliszanin”, 1870.
- „Kaliszanin: Gazeta Miasta Kalisza i Jego Okolic”, R. 3, nr 94, 17 (29) listo-
pada 1872 r.
- „Kaliszanin: Gazeta Miasta Kalisza i Jego Okolic”, R. 4, nr 40, 15 (27) maja
1873 r.
- „Kaliszanin: Gazeta Miasta Kalisza i Jego Okolic”, R. 4, nr 58, 20 lipca
(1 sierpnia) 1873 r.
- „Kaliszanin: Gazeta Miasta Kalisza i Jego Okolic”, R. 4, nr 70, 4 (16) wrześ-
nia 1873 r.
- „Kaliszanin: Gazeta Miasta Kalisza i Jego Okolic”, R. 4, nr 73, 14 (26) wrześ-
nia 1873 r.
- „Kaliszanin: Gazeta Miasta Kalisza i Jego Okolic”, R. 4, nr 80, 9 (21) paź-
dziernika 1873 r.
- „Kaliszanin: Gazeta Miasta Kalisza i Jego Okolic”, R. 5, nr 94, 1 grudnia
1874 r.
- „Kaliszanin: Gazeta Miasta Kalisza i Jego Okolic”, R. 7, nr 21, 2 (14) marca 1876 r.

Opracowania

- Andrysiak E., *Szadek i ziemia szadkowska na łamach czasopisma krajoznawczego „Na Sieradzkich Szlakach”*, „Biuletyn Szadkowski” 2012, t. 12, s. 181–201.
- Andrysiak E., *Szadek w korespondencjach „Kaliszanina”*, „Biuletyn Szadkowski” 2009, t. 9, s. 107–117.

- Figlus T., *Zagadnienia morfogenezy i przemian rozplanowania wsi na tle rozwoju osadnictwa w zachodniej części gminy Szadek*, „Biuletyn Szadkowski” 2016, t. 16, s. 91–115. <https://doi.org/10.18778/1643-0700.16.05>
- Figlus T., *Zagadnienia morfogenezy i przemian rozplanowania wsi na tle rozwoju osadnictwa we wschodniej części gminy Szadek*, „Biuletyn Szadkowski” 2016, t. 16, s. 117–140.
- Jędrasiak D., *Boczki—środowisko przyrodnicze, historia i teraźniejszość*, „Biuletyn Szadkowski” 2017, t. 17, s. 182–205. <https://doi.org/10.18778/1643-0700.17.12>
- Kaczmarek I., Śmiech E., *Problematyka Szadku i ziemi szadkowskiej na łamach periodyku „Na Sieradzkich Szlakach”*, „Biuletyn Szadkowski” 2016, t. 16, s. 375–387. <https://doi.org/10.18778/1643-0700.16.20>
- Krzywobłocka-Tyrowiczowa B., Budkiewicz T., *Zarys rozwoju prasy polskiej*, [w:] Ź. Kormanowa, I. Pietrzak-Pawłowska (red.), *Historia Polski*, t. 3, cz. I, Warszawa 1967.
- Notkowski A., *Polska prasa prowincjonalna doby powojennej (1861–1918)*, [w:] R. Czepulis-Rastenis (red.), *Inteligencja polska XIX i XX w. Studia*, t. 6, Warszawa 1991, s. 185–229.
- Polanowski E., „*Kaliszanin*” (1870–1892), „Rocznik Historii Czołpismnictwa Polskiego” 1976, t. 15 (2), s. 239–251.
- Radwan J., „*Kaliszanin*” i „*Gazeta Kaliska*” (*Kartki z dziejów dziennikarstwa prowincjonalnego*), „Gazeta Kaliska” 1903, nr 11 (125), s. 1–2.
- Turczyn M., *Szadek na tle podziałów administracyjnych Polski*, „Biuletyn Szadkowski” 2001, t. 1, s. 65–75.
- Walczak K., *Drukarskie tradycje kaliskiej tłoczni Mehwaldów i Hindemithów*, „Roczniki Biblioteczne” 1986, R. 30, nr 1–2, s. 3–38.
- Walczak K., *Wydawnictwa periodyczne Kalisza w latach 1805–1914. Stan badań i postulaty badawcze*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Librorum” 2001, nr 10, s. 77–87.
- Zieliński K., *Czasopiśmiennictwo kaliskie w latach 1808–1918*, „Rocznik Kaliski” 1980, t. 13, s. 47–68.

Źródła internetowe

<https://sieradzkiewsie.blogspot.com> [dostęp: 2.05.2021]

Socio-economic aspects of the villages near Szadek, based on the Kalisz press in the second half of the 19th century and at the beginning of the 20th century

SUMMARY | The article presents the results of research on the spatial dimension of selected aspects of socio-economic life in the countryside around Szadek in the second half of the 19th century and at the beginning of the 20th century. The analysis was carried out on the basis of a query of articles and notes from two provincial magazines published in the analyzed period: "Kaliszanin" and "Gazeta Kaliska". It turned out that they contain a lot of valuable data, often unavailable in other types of historical sources. The research allowed to show the main directions of transformations and the variety of problems relating to socio-cultural issues, economic and agrarian activity and ownership relations in the analyzed area, and indirectly gave an opportunity to present the situation in rural areas in the Russian partition in the period after the enfranchisement of peasants.

KEYWORDS | Szadek, village, spatial development, economic history, historical geography, press, Kalisz, turn of the 19th and 20th centuries

| Informacje o artykule: przyjęto – 24.05.2021 r.; zaakceptowano – 24.06.2021 r.